

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ (1692-1701) ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ο μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας Γρηγόριος είναι σχεδόν άγνωστος βιβλιογραφικά. Οι ελάχιστες πληροφορίες που επισήμανα σε εκδεδομένες πηγές αναφέρουν ότι εκλέχτηκε μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας τον Οκτώβριο του 1692 στην Αδριανούπολη «παρά τῶν ἐκεῖσε ένδημούντων ἀρχιερέων Νικαίας Ἰωαννικίου, Ἀδριανουπόλεως Ἀθανασίου, Διδυμοτείχου Ἱερεμίου καὶ Δέρκων Νικοδήμου»¹.

Για την περίοδο της αρχιερατείας του Γρηγορίου στη Μακεδονική επαρχία παραδίδεται στον επίσημο κώδικα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων αριθμ. 622, φ. 35β, η μοναδική, απ' όσο γνωρίζω, μνεία, που είναι επιστολή του πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσιθέου (1699-1703) προς «τῷ Γρηγορίῳ μητροπολίτῃ Δράμας και Φιλίππων, συνδραμόντι τῷ πρωτοσυγκέλλῳ Κωνσταντίῳ, ἐκτελοῦντι τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἅγίου Τάφου διακονίαν αὐτοῦ»².

1. Ολόκληρη η πράξη χειροτονίας δημοσιευμένη στουν Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο υ - Κ ε ρ α μ ἐ ω ς Α., Ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη ήτοι κατάλογος των εν ταις βιβλιοθήκαις ελληνικών κεδίκων, τ. 1, εν Πετρουπόλει 1891, σ. 442. Ο Γρηγόριος αναφέρεται στουν επισκοπικούς καταλόγους της επαρχίας Φιλίππων και Δράμας των: V a i l h e, Les évêques de Philippes, «Echos d'Orient» 3 (1899-1900) 270 και 272, Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο υ - Κ ε ρ α μ ἐ ω ς Α., Τακτικόν των Ορθοδόξων Εκκλησιών της Ανατολής και κατάλογος αρχιερέων ακμασάντων εν αυταίς μεταξύ του ΙΖ' και ΙΗ' αιώνος, Δ.Ι.Ε.Ε., τ. 3, σ. 470, J a n i n R., Drama, évêque de la Ile Macédoine cépendant de Philippes puis archevêché et enfin métropole, D.H.G.E. 14 (1959) 785, Χ ρ σ ὁ σ τ ο μ ο υ (μητρ. Φιλίππων και Δράμας), Φιλίπποι, Εκκλησιαστική Ιστορία, M.E.E., τ. ΚΓ', σ. 943, Π α - π α ε ν α γ γ ἐ λ ο υ Π., Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου Μητρόπολις, ἀρθρο στη Θ.Η.Ε., τ. 11, στ. 1109, Α τ ἐ σ η Β. (μητρ. πρώην Λήμνου), Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερον, E.Φ. NZ' (1975) 512, Α γ γ ε - λ ὁ π ο υ λ ο υ Α., Η διαμόρφωσις των ορίων της μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου. Συμβολὴ εἰς την διερεύνησιν του εκκλησιαστικού χάρτου της ανατολικής Μακεδονίας. «Η Καβάλα και η περιοχή της. Α' Τοπικό Συμπόσιο». Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου—189, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 209, Π α π α ζ ο γ λ ο υ Γ., 'Ἐνα χειρόγραφο της βιβλιοθήκης Κυρίλλου και Μεθοδίου της Σόφιας από τη Δράμα, «Μακεδονικά» 22 (1982) 38, υποσ. 15. Ο Γρηγόριος δεν αναφέρεται από τους: L e q u i e n M., Oriens Christianus in quattuor patriarchatus digestus, τ. II, Parisiis 1740, στ. 97-98, και M e r t z i d η I., Οι Φιλίπποι. Έρευναι και μελέται γεωγραφικαι. Εν Κωνσταντινουπόλει 1897.

2. Βλ. Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο υ - Κ ε ρ α μ ἐ ω ς Α., Ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη...,

Τον Ιούλιο 1700 εντοπίζουμε τα πρώτα ασφαλή ίχνη του Γρηγορίου στη Βενετία. Σε συνοδική απόφαση «περὶ τῶν κληρονομικῶν δικαίων τοῦ ἐκ Χίου Ματθαίου Καλλυμαύχου» συνυπογράφει με το Φιλαδελφείας Μελέτιο Τυπάλδο¹. Το Σεπτέμβριο του 1700 επιστολή του Νικολάου Παπαδόπουλου Κομνηνού προς το Χρύσανθο Νοταρά μας πληροφορεί για ένα ταξίδι του Γρηγορίου στο Μιλάνο, με σκοπό την εξεύρεση βοήθειας. «Τώρα ἀκούω πώς ὁ Φιλίππων», έγραφε ο Νικόλαος Παπαδόπουλος-Κομνηνός, «ἐπεινῆλθεν ἀπὸ τὸ Μεδιόλανον, ὅτι δὲν εῖρεν ἐκεῖ Καρδινάλην διὰ νὰ ζητήσει κάμνοντας πάλιν ὁμολογίαν»². Η τόσο σημαντική πληροφορία της υπογραφής ομολογίας της ρωμαιοκαθολικής πίστης από το Γρηγόριο, αν και δημοσιευμένη από το 1913 έχει αγνοηθεί από την έρευνα³, όπως και οι υπόλοιπες αναφορές των επιστολών του Ν. Παπαδόπουλου στο Γρηγόριο. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτές, ο Γρηγόριος εγκαταστάθηκε στη Ρώμη, μάλλον μετά τον Ιούνιο του 1700⁴ και έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμάχη του μητροπολίτη Φιλαδελφείας Μελετίου Τυπάλδου

δ.π., τ. 2, σ. 154. Βιογραφικά στοιχεία και βιβλιογραφία για το Δοσίθεο βλ. Ν τ ο ύ ρ α Ι., Ο Δοσίθεος Ιεροσολύμων και η προσφορά συτού εις τας Ρουμανικάς χώρας και την Εκκλησίαν αυτών, Αθήναι 1977.

1. Περίληψη της συνοδικής απόφασης δημοσιεύτηκε στου Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο υ Κ ε ρ α μ ἐ ω ως Α., Ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη... ὁ.π., τ. 1, σ. 444. Αξίζει πιστεύω να αναφέρουμε ότι η παρουσία του Γρηγορίου στη Βενετία συνέπεσε με τα ταραγμένα χρόνια της ποιμαντορίας του Μελετίου Τυπάλδου, ο οποίος, με την εκδήλωση των φιλοκαθολικῶν του συναισθημάτων και την υποταγή στον πάπα, δίχασε την κοινότητα, κλόνισε την εμπιστοσύνη του οικουμενικού πατριαρχείου απέναντί της και έδωσε έτσι την ευκαιρία στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία να θέσει υπό τον ἔλεγχό της τα εκκλησιαστικά πράγματα της κοινότητας για διάστημα περισσότερο από μισό αιώνα. Βλ. περισσότερα για τα παραπάνω Μ α ν ο ύ σ α κ α Μ. Ι., Η εν Βενετία ελληνική κοινότης και οι μητροπολίται Φιλαδελφείας, Ε.Ε.Β.Σ. 37 (1969-1970) 183-184, 187, 192-193. Πρβλ. P i u m i d i s G., Due Prelati unionisti: Samuele Kapasoules e Melezio Tipaldo, «Bollettino della Badia Greca di Grotta-Ferratta» 25 (1971) 19-24.

2. Επιστολές από την αλληλογραφία Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνού και Χρύσανθου Νοταρά δημοσιεύτηκαν από τον Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός (1651-1740). Ανάτυπο από το περιοδικό Ε.Φ. 12 (1913) α-ε+56. Για τη συγκεκριμένη επιστολή βλ. σ. 15.

3. Μοναδική αναφορά για την παρουσία του Γρηγορίου στη Βενετία, χωρίς να αναφέρει τα στοιχεία των επιστολών του Ν. Παπαδόπουλου Κομνηνού, κάνει ο Π α - π ἄ ζ ο γ λ ο υ Γ., Ἐνα χειρόγραφο..., δ.π., σ. 38, υποσ. 15.

4. Θεωρώ ότι μετά τον Ιούνιο 1700 αναχώρησε για τη Ρώμη ο Γρηγόριος, διότι η αμέσως επόμενη μαρτυρία για την παρουσία του εκεί βρίσκεται σε επιστολή της 24 Σεπτεμβρίου 1700 του Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνού προς το Χρύσανθο Νοταρά. Βλ. Π α π α δ ὁ π ο υ λ ο ι Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., δ.π., σ. 16: «Ο Φιλίππων είναι εις την Ρώμην μαζί με τον Ρώσα και λέγονταν όσα κακά δύνανται δια του λόγου μου».

με το Νικόλαο Παπαδόπουλο Κομνηνό¹. Τάχθηκε με το μέρος του Μελετίου Τυπάλδου, με αποτέλεσμα να δεχθεί τις σφοδρές επιθέσεις του Ν. Παπαδόπουλου Κομνηνού². Σε επιστολή του τελευταίου της 30 Σεπτεμβρίου 1701 διαβάζουμε: «...έγώ τώρα έχω φαινομενικήν εἰρήνην μετ' αὐτοῦ, ἀγκαλὰ καὶ δόδοιος ἄνθρωπος (ενν. το Μελέτιο Τυπάλδο) δὲν ἀφήνει παρά νὰ μὲ ἐλέγχῃ εἰς τὴν Ρώμην διὰ τοῦ Φιλίππων καὶ τοῦ Ρώσα πῶς διδάσκω ὅτι διάπασ οὐπόκειται τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ καὶ δὲν εἶναι ἀσφαλτος καὶ πῶς τὸ πρωτεῖον δὲν βεβαιώνεται μὲ γραφικὰ ρητά...»³.

Τελικά το Σεπτέμβριο του 1701 ο Γρηγόριος καθαιρείται από τη Μητρόπολη Φιλίππων και Δράμας, διότι ἀφησε την επαρχία του αποίμαντη για μεγάλο χρονικό διάστημα και δεν εκπλήρωσε τις οικονομικές του υποχρεώσεις προς το οικουμενικό πατριαρχείο⁴. Η καθαίρεσή του τον αναγκάζει να διακόψει την παραμονή του στη Ρώμη και να επιστρέψει στη Βενετία. Η νέα παρουσία του Γρηγορίου εκεί μαρτυρείται από επιστολή προς τους «περίβλεπτους ἄρχοντες τῆς μπάνκας σὺν τῆς λοιπῆς ἀδελφότητας»⁵, στά 1701, αμηνολόγητη, σίγουρα όμως μετά το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου⁶.

1. Για τη διαμάχη Μελετίου Τυπάλδου και Νικόλαου Παπαδόπουλου-Κομνηνού βλ.. Πα πα δό πο ω λ ο ω Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., δ.π., σ. 9-30. Πρβλ. P l u m i d i s G., Due prelati greci unionisti.., δ.π., σ. 21-22., όπου παρατηρήσεις για το ρόλο του Μελετίου Τυπάλδου στις επιλογές του ενωτικού περιβάλλοντος της Βενετίας.

2. Η Μ π ό μ π ο υ - Σ τ α μ á τ η Β., Αναφορά Ελλήνων της Βενετίας στον οικουμενικό Πατριάρχη Καλλίνικο Β' για το Μελέτιο Τυπάλδο (1700), «Θησαυρίσματα» 15 (1978) 98-105, αναφέρει φιλική κίνηση Ελλήνων της Βενετίας για την υποστήριξη του Μελετίου Τυπάλδου και παρατηρεί ότι δεν μνημονεύονται δυστυχώς τα ονόματα των υποστηρικτών του στην αναφορά προς τον Καλλίνικο Β'. Μήπως πρέπει να θεωρήσουμε το Γρηγόριο Μαρίνο ως έναν από τους υποστηρικτές του Μελετίου Τυπάλδου με βάση την αλληλογραφία Ν. Παπαδόπουλου-Κομνηνού και Χρύσανθου Νοταρά;

3. Βλ. Πα π α δ ó π ο υ λ ο ω Χ ρ., Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός..., δ.π., σ. 22-23.

4. Η πληροφορία της καθαιρεσης του Γρηγορίου, το Σεπτ. 1801, στου Α γ γ ε λ ó π ο υ λ ο ω Α., Η διαμόρφωσις των ορίων..., δ.π., σ. 209, υποσ. 10: φωτοαντίγραφο του συνοδικού εγγράφου στη σ. 219 (πίν. 7. Πράξις καθαιρέσεως του Φιλίππων-Δράμας Γρηγορίου, 1701).

5. «Banka» ονομαζόταν το προεδρείο του διοικητικού συμβουλίου των «τεσσαράκοντα και προσθήκης τῆς ἀδελφότητος τοῦ ἀγίου Νικολάου Βενετίας». Βλ. Β ε - λ ο ύ δ ο υ I., Ελλήνων ορθοδόξων αποικία εν Βενετία, Βενετία 1893, σ. 16-17. Πρβλ. Κ ού κ κ ο υ E. E., Η ορθόδοξος μονή ευγενών Ελληνίδων Βενετίας (1599-1829), Α - θήναι 1965, σ. 17-18.

6. Ολόκληρο το κείμενο της επιστολής δημοσίευσε ο Μέρτζιος Κ., Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 511-512. Πιστεύω ότι η επιστολή γρά-

Η επιστολή του Γρηγορίου αποτελεί αξιοπρόσεκτο ιστορικό τεκμήριο, διότι για πρώτη φορά πληροφορούμαστε τους λόγους που τον ανάγκασαν να πραγματοποιήσει το ταξίδι στην Ιταλία, που τελικά του στοίχισε το θρόνο Φιλίππων και Δράμας. «...ελθόν εἰς τοῦτα τὰ μέρη τῆς Χριστιανοσύνης», έγραφε ο Γρηγόριος, «Ἐλέους χάριν καὶ βοηθείας ἵνα δυνηθῶ διὰ τῆς τῶν Χριστιανῶν συνδρομῆς καὶ συνβοηθείας νὰ ἀνακενήσω τὸν πεπαλαιομένον ἐκεινὸν αρχιερατικὸν ναὸν οπου εθεμελίωσεν ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων Παῦλος καὶ εἶναι εἰς κίνδυνον νὰ πέσῃ κατὰ γῆς, διὰ νὰ ἐλαφρώσω ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη ἐκείνην τὴν πολλὴν μητρόπολιν, δπου εἶναι ὄλλοι βεβαρημένοι καὶ καταχρεωμένοι απὸ τὰ βάσανα ὅπου πάσχουσι οἱ ἐλεημονοὶ Χριστιανοί...»¹.

Σημαντικές όμως είναι και οι μαρτυρίες για την κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονική επαρχία. Έτσι, περιγράφεται με τα ζοφερότερα χρώματα από τον ορθόδοξο αρχιερέα η περίοδος της αρχιερατείας του ως εποχή καταδιώξεων και ληστρικής ἀσκησης της εξουσίας από τους Τούρκους σε βάρος του πληθυσμού, με αποτέλεσμα την οικονομική εξαθλίωση του ἴδιου και των κατοίκων της επαρχίας του².

Όλα τα παραπάνω φυσικά ο Γρηγόριος τα αναφέρει για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό. Επιδιώκει να εξασφαλίσει κάποια οικονομική ενίσχυση, ώστε να μπορέσει να επιστρέψει στην επαρχία του: «...νὰ τιμήσετε ἔνα πτωχόν ἀρχιερέα μὲ μίαν πλουσιόδωρον συνδρομὴν διὰ νὰ μισεύσω καὶ θέλο ἔχει μνήμην ἀθάνατον τῆς χάρητός σας δεόμενος νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς τὸν Θεὸν νὰ σᾶς δώσῃ ἀντάξιον καὶ μυριοπλούσιον τὸν μισθόν»³. Το διοικητικό συμβούλιο της ελληνορθόδοξης κοινότητας της Βενετίας έκανε δεκτή την έκκληση του Γρηγορίου και ἐπειτα από πρότα-

φτηκε μετά το Σεπτέμβριο στη Βενετία (βλ. έγγραφο 2 του παραρτήματος). Άλλωστε και το περιεχόμενο της επιστολής και ιδιαίτερα η αίτηση για οικονομική ενίσχυση, ώστε ν' αναχωρήσει για την επαρχία του, δικαιολογεί την παραπάνω ημερομηνία.

1. Μέρτζιον Κ., Μνημεία..., δ.π., σ. 511-512.

2. Η ἀσχημη οικονομική κατάσταση της Μακεδονικής μητρόπολης δεν ήταν πρόσφατο φαινόμενο. Ήδη στα 1663 συνοδική απόφαση του πατριάρχη Διονύσιου Γ' μείωνε τα δοσίματα της μητρόπολης προς το οικουμενικό πατριαρχείο λόγω της φτώχειας και της ανικανότητας «διαθρέψαι τε ἀρχιερέα καὶ πνευματικὸν προστάτην» από 88 φλωρία σε 30. Βλ. Γριτσόπουλος Τ., Σημειώσεις σχετικά με την ιστορία των κατά τον ΙΖ' κυρίως αιώνα εκκλησιών Φιλίππων, Δράμας, Ζιχνών και Νευροκοπίου. «Β' Τοπικό Συμπόσιο. Η Καβάλα και η περιοχή της. Πρακτικά», τ. Α', Καβάλα 1987, σ. 127-130. Άλλες πληροφορίες σχετικά με την τουρκική καταπίεση στην περιοχή βλ. Driault E., Ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος, Αθήναι 1910, σ. 61 κ.ε. (εξισλαμιστικό ρεύμα μεταξύ των ετών 1690-1720).

3. Βλ. Μέρτζιον Κ., Μνημεία..., δ.π., σ. 512.

ση του προέδρου της Ιωάννη Μάκολα¹ του παραχώρησε 60 δουκάτα από το ταμείο της κοινότητας².

Τα παραπάνω στοιχεία είναι και τα μοναδικά που γνωρίζουμε για τη ζωή και τη δράση του Γρηγορίου. Σήμερα, από έγγραφα που απόκεινται στο αρχείο της Sacra Congregazione «de Propaganda Fide» (στο εξής A.P.F.), μπορούμε να παρουσιάσουμε νέα στοιχεία που αναφέρονται στη ζωή και δράση του Γρηγορίου στην Ιταλία κατά τα έτη 1700-1702. Τα έγγραφα αυτά βρίσκονται στη σειρά Acta, vol. 70 (1700) ff. 78^v-79^v (έγγραφο υπ' αριθμ. 1 του παραρτήματος) και Scritture riferite nei Congressi: Greci, vol. 2 (1700-1732) ff. 25^r και 35^r (έγγραφα υπ' αριθμ. 2 και 3 του παραρτήματος).

Σύμφωνα με το πρώτο έγγραφο, το πρακτικό της υπ' αριθμ. 12 συνεδρίασης του συλλόγου των καρδιναλίων της Προπαγάνδας³, ο Γρηγόριος επωνυμούμενος Μαρίνος καταγόταν από τη Νάξο. Έφτασε στη Βενετία στις 8 Φεβρουαρίου 1700 και απεθύνθηκε για βοήθεια στον αποστολικό νούντσιο της Βενετίας Agosto Cusano⁴. Το αίτημά του, για συστατικές επιστολές του πάπα Ρόμης, που θα του επέτρεπαν να ταξιδέψει στη Γερμανία για ζητείες (elemosine)⁵, παραπέμφθηκε από τον Agosto Cusano

1. Ο Ιωάννης Μάκολας χρημάτισε πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της ελληνορθόδοξης κοινότητας Βενετίας στο διάστημα μεταξύ 1700-1701. Σύμφωνα με το Δημήτρακόπουλο Α., Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 672, γεννήθηκε το 1661 στην Αθήνα. Μετέφρασε την ιστορία του «Ιουστίνου Τρόγου Πομπήιου εκ του λατινικού και τας μεταμορφώσεις του Οβιδίου». Επιπλέον βιβλιογραφία για τον Ιωάννη Μάκολα βλ. Καραθανάση Α.Ε., Ο κώδικας 410 της βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας και ο Κρής μητροπολίτης Ιεραπόλεως Μάξιμος (Μάρκος) Μαράς (17ος αι.), «Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου», τ. Γ', Νεώτεροι Χρόνοι, Αθήναι 1981, σ. 110, υποσ. 16.

2. Βλ. Μέρτζιον Κ., Μνημεία..., δ.π., σ. 512. Για το ύψος της οικονομικής ενίσχυσης, σε σχέση με τις τιμές του δουκάτου και των άλλων νομισμάτων, βλ. Ανδρουλάκη Α.Μ., Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί βενετοκρατίας, τ. 1, εν Αθήναις 1914, σ. 38.

3. Αντίγραφο των κειμένων των Acta συνάντησα στη σειρά: Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (S.O.C.G.), vol. 535 (Ιαν.-Μάρτ. 1700), f 238r-v.

4. Agosto Cusano, αποστολικός νούντσιος στη Βενετία από 26 Απριλίου 1696 έως 29 Μαΐου 1706. Βλ. Kartulinen L., Les Nonciatures Apostoliques permanentes de 1650 à 1800, Genève 1912, σ. 241.

5. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 7-11. Στην περίοδο της τουρκοκρατίας το φαινόμενο της «ζητείας» ήταν συνηθισμένο για τους ορθόδοξους αρχιερείς και πατριάρχες. Αποτελούσε γι' αυτούς μια ζωντανή πράξη οικονομικής ανακούφισης από τα δυσβάστακτα χρέη, που δημιουργούσαν οι συχνές εναλλαγές στους μητροπολιτικούς και πατριαρχικούς θρόνους. Βλ. περισσότερα για το θέμα Σταυρίδη Β., Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αθήναι 1967, σ. 46-47, όπου και βιβλιογραφία.

στην Προπαγάνδα, που ήταν η πλέον αρμόδια για τη λήψη απόφασης.

Ο σύλλογος των καρδιναλίων μελέτησε το αίτημα του Γρηγορίου και έθεσε ως απαραίτητη προϋπόθεση, για να παραχωρήσει τις συστατικές επιστολές, την υπογραφή έντυπης ομολογίας της ρωμαιοκαθολικής πίστης¹. Όταν όμως λίγο αργότερα, στις 22 Μαρτίου 1700, ο Γρηγόριος, που εν τω μεταξύ είχε υπογράψει την ομολογία της ρωμαιοκαθολικής πίστης², επανήλθε με το συγκεκριμένο αίτημα, η Προπαγάνδα αρκέστηκε ν' απαντήσει ότι κάποιο διάταγμά της από 27 Ιανουαρίου 1677 τη δεσμεύει να παραχωρήσει τις συστατικές επιστολές³.

Η συγκεκριμένη τακτική της Προπαγάνδας δεν ήταν φυσικά κάτι το άγνωστο. Ήταν μια διπλωματική τακτική, που εφάρμοζε ευρύτατα, να αναβάλει δηλαδή τις συγκεκριμένες απαντήσεις ή ν' απορρίπτει αιτήματα που για οποιοδήποτε λόγο δεν είχε την πρόθεση να ικανοποιήσει, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες που αμφέβαλλε για τα φιλοκαθολικά αισθήματα του ενδιαφερόμενου⁴.

Το υπ' αριθ. 2 κείμενο είναι επιστολή του Γρηγορίου προς τον καρδινάλιο-πρόδεδρο της Προπαγάνδας Carlo Barberini⁵. Η επιστολή συντά-

1. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 16-22. Για τις έντυπες ομολογίες της ρωμαιοκαθολικής πίστης, που ο υποψήφιος διάβαζε πρώτα και στη συνέχεια υπέγραψε, βλ. Tsirpanlis Z. N., I libri Greci pubblicati dalla «Sacra Congregatio de Propaganda Fide» (XVII sec.). Contributo allo studio dell'umanesimo religioso, «Balkan Studies» 15, (1974) 214, υποσ. 2 και 3.

2. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 1, στίχ. 24-27. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η πράξη της ομολογίας είχε τυπικό χαρακτήρα, για να εξασφαλίσουν οι ενδιαφερόμενοι τα επιδιωκόμενα οφέλη. Ο Πλούμιδης Γ., Βούλαι παπών περί των Ελλήνων Ορθοδόξων της Βενετίας (1445-1782), «Θησαυρίσματα» 7 (1970) 255, υποσ. 1, σημειώνει ότι επρόκειτο για μία τεχνητή κατάσταση (modus vivendi), η οποία δίεσωζε τα προσχήματα. Πρβλ. και τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του Βαρναλίδη Σ., Ο φιλενωτικός αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Πορφύριος Παλαιολόγος (†1643) και η συμμετοχή αυτού εις τας συνωμοτικάς ενεργείας εναντίον του Κυριλλου του Λουκάρεως, «Μακεδονικά» 19 (1979) 133-134.

3. Βλ. στίχ. 39-45. Για το συγκεκριμένο διάταγμα της Προπαγάνδας, το οποίο απαγόρευε τις περιοδείες ορθοδόξων στην Ιταλία για ελεημοσύνες, βλ. Douskouri V. N., Nuovi elementi dell' Archivio di «Propaganda Fide» riguardanti l' attività del Vescovo d' Chissago Filotheo Pagàs nell' Italia meridionale, «Nicolaus», fasc. 1-2/1989, σ. 233, υποσ. 20.

4. Βλ. τις παρατηρήσεις του Βαρναλίδη Σ., Ο φιλενωτικός αρχιεπίσκοπος, ό.π., σ. 133-134, σχετικά με τη συγκεκριμένη στάση της Προπαγάνδας απέναντι στις επιπόλαιες, καιροσκοπικές και πρόσκαιρες προσχωρήσεις Ορθοδόξων κληρικών στο ρωμαιοκαθολικισμό, με μοναδικό σκοπό την απόκτηση της εύνοιας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

5. Στην επιστολή δεν αναφέρεται το όνομα του αποδέκτη. Από την προσφώνηση

χθηκε στη Βενετία και φέρει χρονολογία 8 Οκτωβρίου 1701. Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος εκδηλώνει την πρόθεσή του να εγκαταλείψει τη Βενετία και με ενδιόμεσο σταθμό το Δυρράχιο, να επιστρέψει στην επαρχία του¹. Ο πραγματικός σκοπός δύναται να είναι η επιστολή αυτή να είναι η παρακάτω: «Perchè quel Patriarcha non mi faccia qualche torto, come lo minaccia»². Φοβάται την αντίδραση και τις απειλές που ο Πατριάρχης εκτοξεύει εναντίον του. Προτείνει λοιπόν στον C. Barberini να μεσολαβήσει στους ρωμαιοκαθολικούς πρεσβευτές της Κωνσταντινούπολης για να του εξασφαλίσουν την απρόσκοπτη επάνοδο στην επαρχία του³.

Τη φορά αυτή ο Carlo Barberini φέρθηκε με διπλωματικότητα, ίσως γιατί ήθελε να προστεταίριστε το Γρηγόριο σε μία ενδεχόμενη αποκατάστασή του στο μητροπολιτικό θρόνο Φιλίππων. Επικοινώνησε αμέσως με τον αποστολικό νούντσιο στο Παρίσι Antonio Gualtieri⁴ και εξασφάλισε την υποστήριξη του Γάλλου πρεσβευτή της Κωνσταντινούπολης προς το Γρηγόριο, με την επιβεβαίωση ότι ο Γάλλος θα μιλήσει και στους υπόλοιπους πρεσβευτές⁵.

Οστόσο, τέσσερις μήνες αργότερα, στις 13 Φεβρουαρίου 1702, ο Γρηγόριος απευθύνει και νέα επιστολή από τη Βενετία (έγγρ. υκ' αριθμ. 3) προς τον Carlo Barberini και ζητά την ανανέωση των προηγούμενων συστάσεων της Προπαγάνδας προς τους Ρωμαιοκαθολικούς πρεσβευτές της

όμως «Eminentissimo Signor, mio Padron Colendissimo» καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για τον καρδινάλιο-πρόεδρο της Οργάνωσης, που τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ο Carlo Barberini (1698-1704). B.L. Kowalsky N., - Metzler J., Inventory of historical Archives of Sacred Congregation for the Evangelization of people or «de Propaganda Fide». New enlarged edition. Rome 1983, σ. 102. Πρβλ. Kowalsky N., Serie dei Cardinali Prefetti e dei Segretari della Sacra Congregazione «de Propaganda Fide», ανάτοπο, «Collectio Urbaniana», ser. III, textus ac documenta, 4, Romae 1952, σ. 8.

1. B.L. παράρτημα, έγγραφο 2, στίχ. 23-24.

2. Πρόκειται για τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Β', που ανέβηκε στο θρόνο τρεις φορές, α. 1668, β. 1689-1693, γ. 1694-1702. B.L. Γερμανό (μητρ. Σάρδεων), Πίναξ των Επισκόπων και Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως. Αλφαριθμητικός και χρονολογικός, «Ορθοδοξία» 3 (1928) 32.

3. B.L. παράρτημα, έγγραφο 2, στίχ. 16-22.

4. Antonio Gualtieri, τιτουλάριος ρωμαιοκαθολικός αρχιεπίσκοπος Αθηνών, νούντσιος της Ρώμης στο Παρίσι, από 30 Μαρτίου 1700 έως 21 Νοεμβρίου 1701. B.L. Ritzler R., - Serfin P., Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, vol. 5, Patavii 1952, σ. 103, υποσ. 4.

5. Ο Antonio Gualtieri στις 17 Οκτωβρίου 1701 ενημέρωσε με επιστολή του (βλ. A.P.F., S.C.: Greci, vol. 2, 1700-1732, f 27r) τον Carlo Barberini: «Nell' ultima conferenza portai al Signore Marchese di Jorsy l'instanza ordinatami da Vostra Eminenza, accio Monsignor Archivescovo d' Filippi venisse raccomandatto al Regio Ambasciatore, che risiede alla Porta».

Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον ο Γρηγόριος πληροφορεί τον C. Barberini ότι κάποια θλιβερά γεγονότα και αυχίες τον καθήλωσαν στη Βενετία¹. Σύντομα όμως, ίσως μέσα και σ' αυτή την εβδομάδα, πιστεύει ότι θα αναχωρήσει για την επαρχία του².

Δεν γνωρίζω ποιά τύχη είχε αυτή τη φορά η νέα έκκληση του Γρηγορίου. Έρευνα για ανεύρεση στοιχείων στο παραπάνω αρχείο δεν είχε θετικά αποτελέσματα³. Πιστεύω ότι η Προπαγάνδα δεν έδωσε συνέχεια στην υπόθεση του Γρηγορίου, απογοητευμένη ίσως από τη συμπεριφορά του, που δεν ενέπνεε πλέον καμία εμπιστοσύνη⁴.

Στη συνέχεια παραθέτω τα τρία έγγραφα όπως τα μετέγραψα από το αρχείο της Προπαγάνδας. Δεν επεμβαίνω στην ορθογραφία και στη στίξη, αλλά κεφαλαιογραφώ τα κύρια ονόματα και αναλύω σιωπηρά τις βραχυγραφίες.

ΕΓΓΑΡΑΦΑ

1. A.P.F., Acta vol. 70 (1700) ff 78^v-79^v. Χρώμα χαρτιού λευκό, μελάνη μωρη. Διαστάσεις 0,20×0,27. Διατήρηση εγγράφου καλή.

78^v 5 /Nella Congregazione dellì 8 Febraro passato/fu comunicata all'Eccellenze Vostre dal Signor Cardinale/ Spada una lettera di Monsignor Nunzio/ di Venezia, che scriveva esser colà/capitati due Vescovi Greci soggetti/ di costumi assai buoni e di sentimen-/ti cattolici, e molto ossequiosi verso/ la Santa Sede, et il Sommo Pontefice/. Haver fatto poi à lui ricorso per es- sere/ protetti, et accompagnati coll'officii/ di Nostro Signore appresso i vescovi di Germa-/nia, dove, pensavano di portarsi, per/ cercare qualche

1. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 3, στίχ. 2-3. Στην επιστολή (στίχ. 17-19) ο Γρηγόριος έγραφε πως θα ενημέρωνε σύντομα τον Carlo Barberini για τους λόγους που τον ανάγκασαν να παραμείνει στη Βενετία. Δυστυχώς δεν κατέφερα να επισημάνω στο αρχείο της Προπαγάνδας τη σημαντική αυτή επιστολή, το περιεχόμενο της οποίας πολλές πληροφορίες θα μπορούσε να μας προσφέρει για το διάστημα από 17 Οκτωβρίου 1701 έως 13 Φεβρουαρίου 1702.

2. Βλ. παράρτημα, έγγραφο 3., στίχ. 4-5.

3. Ερεύνησα τους τόμους της σειράς Acta έως το έτος 1705, χωρίς να βρώ κάποιο στοιχείο για το Γρηγόριο, όπως δεν βρήκα τίποτε σχετικό και στη σειρά: Miscellanee diverse, vol. 17, Notizie sulli Patriarchi Vescovi e Vicari Apostolici Latini e Orientali, ff. 6r-20r.

4. Καταλήγω στο συμπέρασμα αυτό από το γεγονός ότι συνάντησα στο αρχείο της Προπαγάνδας δύο επιστολές, η πρώτη του Antonio Cusano (S.C. Greci, vol. 2, 1701-1736, f 39r, 21 Μαΐου 1702) και η δεύτερη του Μελετίου Τυπάλδου (ό.π., f 31r, της 21 Ιουνίου 1702), με τις οποίες οι δύο αρχιερείς προσπάθησαν να μεσολαβήσουν υπέρ του Γρηγορίου.

limosina per le/ loro chiese, che dicevano trovarsi/ in stato molto miserabile. Onde /Monsignor Nunzio li raccomandava/ per la gratia, che desideravano l'/Eccelenze Vostre. Pero ordinorno, che si scrivesse / a Monsignor Nuncio, come è seguito/ dalla Segretaria di Stato, che persu-/adesse a detti Vescovi di far prima/ la professione della fede secondo la formula stampata, con dare spe-/ranza à medesimi, che la Santa Sede gli haverebbe benignamente accolti/ sotto La Sua protezione, e favo-/riti in cio, che fosse stato conveniente.

10

15

Scrive però hora Monsignor Nunzio à Sacra Congregazione/, che un o di detti Vescovi, cioè Monsignor/ Gregorio Marini da Naxia, hà già /fatta la professione della fede/ con edificazione di chi vi si trovò/ presente, e che é huomo di bon-/tà distinta, e da sperare molto /frutto in tutte le occasioni, deside-/rarsi dal medesimo d'essere da Nostro Signore/ considerato come figlio obedientissimo/. Percio Monsignor Nunzio fa istanza/ che se gl'intercedano gl'officii e/ lettere commendatitiae di Nostro Signore che brama/.

20

f 79v

Soggiunga, che l'altro Vescovo che si/ chiama Simeone da Scio non é/ hora in Venetia, ma ritornato, che/ sia farà anche egli la professione/ della fede, che da esso si richiede/.

25

Devo però sopra di cio ricordare all'Eminenze Vostre, che vi è un decreto ema-/nato sotto li 29 Gennaio 1677 nella/ Conregazione tenuta coram Santissimo, in /cui s'ordina di non permettere/ i greci di qualsivoglia stato/ e condizione di que stuare, o /in qualsivoglia altro modo domandare elemosine/.

30

Rescriptum/.

2. A.P.F., Scritture riferite nei Congressi: Greci, vol. 2 (1700-1732), f 25r. Φέρει παλιά χειρόγραφη αρίθμηση 16 διαγραμμένη. Πρωτότυπο, δίφυλλο, χρώμα χαρτιού λευκό, μελάνη μαύρη, διαστάσεις 0,20×0,30. Διατήρηση εγγράφου καλή. Ολόκληρο το κείμενο είναι στην ιταλική γλώσσα και μόνο η υπογραφή είναι στην ελληνική: Μητροπολίτης Φιλίππων Γρηγόριος, Ταπεινός.

/Venezia 8 Ottobre 2702

/Ill (ustrissi)mo e R(everendissi)mo Sig(no)re Mio P(adro)ne Coll(endisimo).

Ricordavo delle maniere cortesi che V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma [..δ] meco nel tempo di mio / soggiorno costi, non tralascio, comé é preciso mio debito di ortare alla di Lei noti-/zia il mio arrivo in questa Città, affinche sappia non meno, ove indirizzare/ i suoi riverendissimi comandi, come per riconfermarle l'infinite mie obligazioni./ So che V(ostra) S(ignoria) Il-

5

l(ustri)ma restarà persuasa, che la mia gratitudine corrisponda in questa/
 10 picciola parte per altri tanti onori da lei compartitimi, e la supplico à con-
 tinuarmi/ l'usata sua humanità, con ponermi al facio dei santissimi piedi
 di Nostro Sign(or)e, che/ adorero in tutti i giorni di mia vita, e con essister-
 mi sempre con il forte della/ sua validissima, e stimatissima protezzione,
 della quale ho infinito bisogno, e/ La prego di procurare, acciò che io sia
 15 ben raccomandato dall'autorità della Santa Sede/ Apostolica ai Principali
 ministri delle Corone, e di questa Republica, che sono/ in Constantinopoli
 perche quel Patriarca non mi faccia qualche torto, come lo mi-/naccia.
 Credo in breve di portarmi alla mia Resid(enz)a per via di Durazzo, e V(os-
 tra) S(ignoria)/ Ill(ustrissi)ma il Iuogo haberá un Servitore di tutta divo-
 20 tione, che sospirerà sem-/pre gl'incontri di testimoniarsi à tutte prove, qual
 resta, baciando Le riveressamente/ Le mani.

/Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma e Rev(erendissi)ma
 /Dev(ottissi)mo et Obli(gatissi)mo Ser(vitor)e Vero
 Μητροπολίτης Φιλίππων Γρηγόριος, Ταπεινός

3. A.P.F., S.C.: Greci, vol. 2 (1700-1732), f 35r. Οι παλιές χειρόγραφες
 αριθμήσεις 21 και 36 διαγραμμένες. Πρωτότυπο, δίφυλλο, χρώμα χαρτιού
 λευκό, μελάνη μαύρη, διαστάσεις 0,21×0,30. Διατήρηση εγγράφου καλή.
 'Όλο το κείμενο είναι στην ιταλική γλώσσα, ενώ η υπογραφή, όπως και
 του προηγουμένου εγγράφου, στην ελληνική: Ο Μητροπολίτης Φιλίππων
 και Δράμας Γρηγόριος, ταπεινός δούλος.

/Venezia 23 Febraio 1702

/Illus(trissi)m:o et Reve(rendissi)mo Sig(no)re Co(llendissi)mo
 /Sino ad hora ni sono tratenuto in Venetia per varie ragioni et acci-
 5 den-/ti. Hora con l'agiuto del Sig(no)re, superato il tutto per ritrovata buo-
 na/ occasione, devo partire questa settimana. Hò voluto avanti della /parten-
 za avanzar le notitie à V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)-ma, et insieme sup-
 plicar/la per la conservazione della sua autorevole protettione, massi-/me
 hora che ne ho tutto il bisogno. Poiche vado nelli pericoli che /sono ben
 noti alla matura prudenza di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma. Dovendo
 10 eseguire/il quanto devo alla Divina Maestà, et alla Santa Sede. Per tan-/
 to supplico di nuovo V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma, che porti le mie
 adorazioni à piedi di Nostro Sig(no)re, et insieme l'humilissime mie instanze
 accio rinnovi le lette-/re agli Ambasciatori per poter ritornar gl'appogi neces-
 sarii al mio ar-/rivo dovendo dar principio à quanto sié stabilito. Secondo
 15 gl'accidenti/ V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma sarà avisata e rassegnandole

a mia divotione mi protesto. /Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et Re-v(erendissi)ma

/Hum(ilissi)mo Dev(ottissi)mo e Obb(ligattissi)mo Ser(vito)re
/L' Arciv(escov)o de Filippi

Ο Μητροπολίτης Φιλίππων και Δράμας Γρηγόριος, Ταπεινός δούλος. 20

ΒΑΣΙΛΗΣ Ν. ΔΟΥΚΟΥΡΗΣ

SUMMARY

Vassilis N. Doukouris, Information concerning the activities of Archbishop of Philippi and Drama Gregorius Marinos (1692-1701) in Italy.

Gregorius Marinos was elected Archbishop of Philippi and Drama in October 1692. In the mid-1700 we find him in Italy trying to raise funds for his poor Metropolis.

During his stay in Italy (Venice-Rome) he got involved in the dispute between the Archbishop of Philadelphia Meletios Typaldos and Nikolaos Papadopoulos-Komninos, in which he played an important role.

In September 1701 he is removed from office of the metropolis of Philippi-Drama because of his long absence.

In order to achieve his reinstatement he appeals to the pontifical court, where he signs allegiance to the Roman Catholic faith. Nevertheless for unknown reasons, Gregorius is unable to return to Greece and is last heard of in Italy during 1702.

Three unpublished texts referring to the activities of Archbishop of Philippi and Drama, Gregorius Marinos appear in the concluding remarks of this study.